

Geen Slutsky, oorlog!

Hein A.M. Klemann

EEN WEERWOORD OP REIJNDERS

In mijn oratie leg ik een verband tussen de intensieve Nederlands-Duitse economische relaties in de laatste anderhalve eeuw en de politieke verhoudingen tussen die twee landen. Het is bekend dat de economische banden al sinds de negentiende eeuw nauw zijn en dat daarin de doorvoer naar het Ruhrgebied een essentiële rol speelde. In mijn redevoering wordt duidelijk dat Nederland vanaf de jaren 1860 tot de Eerste Wereldoorlog een *supertrading economy* was – een type economie, in Duitsland thans aangeduid als *Basar-Ökonomie* (Sinn (2005)), dat halffabrikaten en grondstoffen importeert en deze weer exporteert na nauwelijks te zijn bewerkt. Hierdoor kan de in- en uitvoer een hoogte bereiken van vijftig procent van het bbp en meer. Bovendien ontstond in de negentiende eeuw vlak over de grens het belangrijkste industriegebied van Europa – het Ruhrgebied. Het daar ontbreken van bijna alle grondstoffen, de enorme voedselbehoefte en de overvloedige steenkolenproductie maakten bulktransport op ongekende schaal nodig. Omdat behalve de Rijn, geen transportweg de capaciteit had om dit vervoer te verzorgen, moest de aan- en afvoer over Nederland plaatsvinden. Door dit te beschrijven, heb ik geprobeerd duidelijk te maken dat Nederland niet gewoon een eenzijdig van het *Reich* afhankelijk klein land was zoals bijvoorbeeld de Zuidoost-Europese landen die na 1918 voortkwamen uit de Oostenrijks-Hongaarse dubbelmonarchie, maar dat de Nederlands-Duitse economische belangen wederzijds waren. Voor Europa's grootste industriegebied waren soepel verlopende economische contacten met Nederland essentieel. Mijn kernvraag is niet hoe intensief die economische relaties precies waren, maar in welke mate die wederzijds profijtelijke relaties invloed hadden op de politieke verhoudingen.

Als uitgangspunt voor het bestuderen van de relatie tussen de economische en de politieke verhoudingen ga ik uit van liberale interdepen-

dentietheorieën die zeggen dat intensieve economische contacten geen vreedzame verhoudingen garanderen, maar die wel bevorderen. Ik meen echter dat dit alleen opgaat zolang die intensieve en wederzijds profijtelijke economische verhoudingen niet worden belemmerd door politieke ontwikkelingen. Mijns inziens kan een ontwikkeling die ertoe leidt dat vitale economische contacten dreigen te worden afgesneden – zoals het inconvertibel worden van de Reichsmark in 1931 en de noodzaak om vanaf 1934 de economische relaties via een moeizaam verlopende bilaterale clearing af te wikkelen – de politieke verhoudingen juist op scherp zetten. Samen met enige ontwikkelingen aan het begin van de bezetting, lijkt dit een reden de motieven voor de inval van 1940 opnieuw te onderzoeken.

Reijnders bezwaar tegen mijn oratie spitst zich toe op de wijze waarop ik macro-economische reeksen gebruik om de intensiteit van de economische relaties tussen de beide landen in de afgelopen anderhalve eeuw in kaart te brengen. Volgens hem zou mijn betoog op deze statistische exercities zijn gebaseerd. Ikzelf acht ze voornamelijk illustratief, maar wil niet ontkennen dat deze berekeningen belangrijk zijn. Het probleem is dat velen wel beweren dat de economische relaties tussen beide landen belangrijk waren, maar zelden is uitgezocht hoe belangrijk. Handelcijfers zeggen weinig zolang die niet kunnen worden aangevuld met gegevens over de verwevenheid van het bedrijfsleven, DFI's, dienstentransacties en de financiële verhoudingen. Omdat zulk onderzoek niet één-twee-drie kan worden verricht en ik niettemin nu al een indicatie wilde hebben, maak ik gebruik van voortschrijdende correlatiecoëfficiënten tussen de groei in beide landen. In een aantal grafieken geef ik een correlatiecoëfficiënt tussen de groei in beide landen over elf jaar weer bij het middenjaar. In elk volgend jaar is de gehele periode een jaar versprongen. Dat deze methode bezwaren heeft, ontken ik niet. Zelf acht ik het grootste bezwaar dat de Duitse cijfers tot 1914 discutabel zijn. Er wordt aan alle kanten gewerkt aan nieuwe Duitse reeksen, maar tot nu toe is een gecorrigeerde versie van een oude nnp-reeks het beste dat er is. Bbp-cijfers zijn er pas vanaf 1914. Daarom moet die discutabele nnp-reeks worden gebruikt, met alle bezwaren van dien.

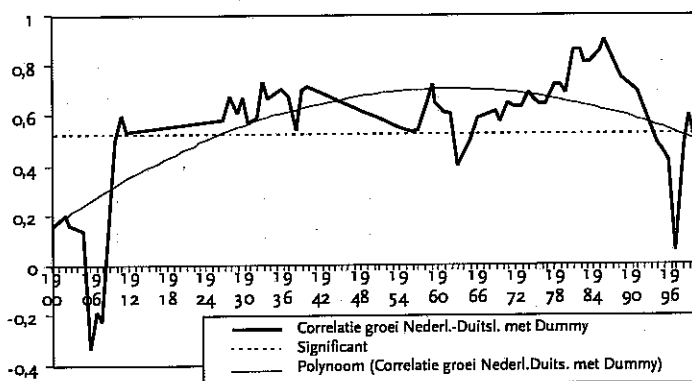
Mijn berekeningen resulteren in een reeks als in grafiek 4 van Klemann (2006). Reijnders beweert dat ik mijn periodisering afhankelijk maak van de systematiek in deze reeks. *"Het hoort tot de menselijke natuur en zeker tot die van historici om patronen als die in figuur 1 naar hun*

uiterlijk te beoordelen als manifestaties van een onderliggend causaal proces: regelmaat suggereert structuur", aldus Reijnders. Ik ontken zo te hebben gewerkt. Mijn periodisering is historisch beargumenteerd, zonder ook maar naar de cijfers te kijken. Ik onderscheid de periode 1860-1913, een tijdperk ingeklemd tussen de jaren dat Van Zanden en Van Riel het begin van moderne groei traceren en de Eerste Wereldoorlog. Beide andere perioden, het interbellum en de jaren na 1945 zijn omsloten door de oorlogen. Reijnders' denigrerende opmerking tegenover mij en mijn vakgenoten is dan ook volstrekt misplaatst. De periodisering die ik aanbreng in de geschiedenis van de twintigste eeuw is de meest basale en is absoluut onafhankelijk van deze cijfers. Het is economen echter te vaak een tweede natuur geworden alleen naar cijfers te kijken, daarmee de historische werkelijkheid geweld aandoend. Mijns inziens heeft Reijnders met zijn betoog dat ik slechts het Slutsky-effect meet, gelijk bij mijn vergelijking van de groei in Nederland en Groot-Britannië in grafiek 4 van het in dit nummer opgenomen artikel. In de correlaties tussen de Britse en Nederlandse groei komen de pieken en dalen voor die Reijnders waarneemt bij vergelijking van de Nederlandse groei met die in Niemandsland. In mijn reeks van correlaties tussen de Nederlandse en de Duitse groei geldt dat voor de twintigste eeuw zeker niet. De dalen zijn niet aselekt, maar betreffen de beide grote oorlogen en hun nasleep.

In grafiek 1 heb ik mij ook aan een *counterfactual* analyse gewaagd door de perioden van de beide wereldoorlogen op te vullen met dummy's. Vanaf het meetpunt 1913 tot en met 1925 en in de jaren 1940-1955 wordt de groei in beide landen te zeer vertekend door oorlog, blokkade, de Duitse ineenstorting, de Ruhrbezetting en de twee perioden van inflatie. Pas in de jaren vijftig benaderde de doorvoer over Rotterdam het vooroorlogse niveau. Voor de oorlogsperioden is de lijn eenvoudig doorgetrokken, waardoor te zien valt dat de pieken in mijn reeks voor de twintigste eeuw in het geheel niet aselekt zijn, maar eenvoudig de gevolgen van de beide conflicten. Doordat deze het karakter aannamen van totale oorlogen waarbij economische blokkades en exploitatie van bezet gebied tot de strijdmiddelen behoorden, werden economische contacten opgeschort en werden die na de oorlog niet direct hersteld. Als dit wordt gecorrigeerd, resteert een permanente significante relatie tussen de groei in Nederland en Duitsland vanaf enige jaren vóór de Eerste Wereldoorlog tot het midden van de jaren negentig.

Randomcomponenten of onzekerheden die zonder twijfel een rol spelen, kunnen dit ijzersterke patroon niet omverwerpen. Met Reijnders is duidelijk dat de Britse cijfers wel een Slutsky-patroon vertonen. Er is in de berekeningen betreffende Nederland en Duitsland geen correlatie met een algemeen Westerse ontwikkeling gemeten, maar een met Duitsland. De dalen die de reeks voor de twintigste eeuw vertoont, hebben niets met Slutsky te maken, maar met oorlog.

Grafiek 1 Correlatie groei Nederland-Duitsland 1900-2000.
Dummies voor de jaren 1913-1925 en 1940-1945

Mijn twijfels over de cijfers van vóór 1913 heb ik al in een noot laten blijken. Hier ligt een probleem en met de cijfers zoals die thans beschikbaar zijn, kan niet worden uitgesloten dat voor de jaren 1860/1913 het Slutsky-effect mij inderdaad opbreekt. In de jaren 1860 namen echter niet slechts industrialisatie en groei een aanvang, maar steeg ook de handel sprongsgewijs, zette de industrie in het Ruhrgebied een groeispurt in, en was er in beide landen sprake van een verregaande liberalisering van de economie. Bovendien was er in acht periodes op rij sprake van een significante correlatie tussen de groei. Een toevalstreffer lijkt dan weinig waarschijnlijk.

Dat door *leads* of *lags* een geheel andere periodisering ontstaat, waardoor de reeks fluctuaties gaat vertonen als in Reijnders' vergelijking met Niemandsland, lijkt logisch in het licht van de eerdere berekeningen. Er wordt immers opnieuw een groeicijfer met eenzelfde gemiddelde en standaarddeviatie als de Duitse groei vergeleken met de Nederlandse en door van periode te verspringen ontstaat in feite een willekeurige reeks.

Een meer systematisch verband zou alleen aangetoond kunnen worden indien de ene economie de andere met een bepaalde, redelijk vaste vertraging volgt. Als dat het geval zou zijn en ik vermoed dat vóór 1900 van iets dergelijks sprake was, dan zijn de jaarcijfers nog te grof om dat exact vast te stellen.

Ten slotte de redenering dat de terugslag in de cijfers in de jaren negentig samenhangt met de Duitse eenwording. In ieder geval is dat te simpel. De Duitse economie kent structurele problemen. Naast, maar niet geheel los van de eenwording, speelt een proces van de-industrialisatie. Uiteraard blijft Rotterdam een belangrijke haven voor het achterland en blijven Duitse ontwikkelingen alleen daarom al voor Nederland van essentieel belang. Het Ruhrgebied is echter niet langer het industriële hart van Europa waar enorme hoeveelheden bulkgoederen naar toe moeten, respectievelijk vandaan komen. De Rotterdamse haven is nog steeds een belangrijke, en in overgeslagen tonnage de grootste Europese haven, maar niet langer de haven waar de ontwikkelingen automatisch meeschommelen met de conjunctuur in het industriële hart van Europa. Het is thans overdreven van de Ruhr te spreken als het industriële hart van het continent, en de enorme aan- en afvoer van ertsen, granen, steenkool en andere bulkgoederen die daarmee samenhangt, is opgedroogd. De Nederlandse economie komt lossert te staan van de Duitse en dat is in de reeks te zien. Politiek betekent dat mijns inziens minder invloed in Europa, maar ook een grotere vrijheid van handelen.

Velen is het opgevallen dat de tekst van mijn oratie niet zozeer een afsluiting van een onderzoek als wel een onderzoeksprogramma betreft. Of de cijfers, zoals hier opnieuw gepresenteerd, op den duur houdbaar zijn, zal moet blijken als deze door het bestuderen van de achterliggende ontwikkelingen zijn ingekaderd. De handel, het dienstenverkeer, DFI's, andere kapitaaltransacties en de verwevenheid van het bedrijfsleven zullen moeten worden geanalyseerd. Inmiddels heeft de afdeling Geesteswetenschappen van NWO een daartoe ingediend projectvoorstel goedgekeurd, getiteld *The Netherlands and Germany, 1870-2000: economic interdependence versus sovereignty*. Het debat tussen Reijnders en mij kan na afloop van dit vijfjarige project hopelijk definitief worden beslecht. Thans wil ik hem danken voor de aandacht en zorg waarmee hij mijn werk heeft bestudeerd.

Literatuur

- Klemann, H.A.M. (2006). Waarom bestaat Nederland nog? Nederland-Duitsland: Economische integratie en politieke consequenties, 1860-2000 (Verkorte versie). *Tijdschrift voor Politieke Economie*, 27(5) 5-25
- Sinn, Hans-Werner, *Die Basar-Ökonomie. Deutschland: Exportweltmeister oder Schlusslich?* (Bonn 2005)